

До переліку пріоритетних завдань сучасного інформаційного суспільства належить розвиток системного мислення, вміння аналізувати ситуації вибору, виявляти, розв'язувати проблеми і упереджувати їх появу.

Література:

1. *Абдеев Р. Ф.* Философия информационной цивилизации. – М. : Владос, 1994. – 328 с.
2. *Белл Д.* Социальные рамки информационного общества // Новая технократическая волна на Западе. – М. : Прогресс, 1986. – 451 с.
3. *Бор Н.* Атомная физика и человеческое познание. – М. : Изд. иностр. литературы, 1961. – 152 с.
4. *Гидденс А.* Опосредование опыта // Массовая коммуникация в современном мире. – М., 2000. – С. 344–358.
5. *Друкер П.* Посткапіталістичне суспільство. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.archipelag.ru/geoeconomics/osnovi/leader/postcapital>.
6. *Егоров В. С.* Философия открытого мира. – М. : Московский психолого-социальный институт; Воронеж: Издательство НПО «МОДЭК», 2002. – 320 с.
7. *Кара-Мурза С. Г.* Манипуляция сознанием / С. Г. Кара-Мурза. – М. : ЭКСМО, 2002. – 832 с.
8. *Лич Э.* Культура и коммуникация: Логика взаимосвязи символов. К использованию структурного анализа в социальной антропологии / Э. Лич. – М. : Восточная лит. РАН, 2001. – 142 с.
9. *Маклюэн Г.М.* Понимание Медиа: Внешние расширения человека. – М. : КАНОН-пресс-Ц; Кучково поле, 2003. – 464 с.
10. *Мэмфорд Л.* Техника и природа человека // Новая технократическая волна на Западе. – М. : Прогресс, 1986. – С. 225–239.
11. Сколько гигабайт информации в каждом человеке? [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://portaltele.com.ua/news/technology/26912-2014-07-04-17-36-23.html>.

УДК 329.12 : 091

Свищо Ю. Ю.

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

ВИТОКИ ЛІБЕРАЛІЗМУ ЯК ПОЛІТИЧНОГО СВІТОГЛЯДУ

В статті висвітлюються теоретичні та соціокультурні підвалини ліберальної теорії крізь призму історико-філософської ретроспективи політичної філософії модерну. На цьому тлі виявлено, що зародження ліберальних ідей відбулося завдяки переосмисленню місця та ролі людини в світі у протестантській теології, яке відбувалося у єдності та під впливом секуляризації. Вказані процеси сприяли звільненню людини з-під влади соціальних та родових зв'язків, формуючи тим самим соціокультурні підвалини концепту «природного стану людини». Своє концептуальне оформлення згадані ідеї отримали у політичній філософії Т. Гоббса, який, заклав основи модерної політичної філософії, розглянувши людину як базову політичну інстанцію та суб'єкта

політики. Ця ідея мала вкрай важливе значення для формування лібералізму. Його ключові принципи якого були закладені у філософії Дж. Локка, який позбавив людину статусу «*lupus*» та визнав її природні права найвищою цінністю.

Ключові слова: лібералізм, теорія, ідеологія, свобода, рівність, держава, суспільний договір, природний стан.

Свищо Ю. Истоки либерализма как политического мировоззрения. В статье освещаются теоретические и социокультурные основания либеральной теории сквозь призму историко-философской ретроспективы политической философии модерна. На этом фоне выявлено, что зарождение либеральных идей произошло благодаря переосмыслению места и роли человека в мире в протестантской теологии, которое происходило в единстве и под влиянием секуляризации. Указанные процессы способствовали освобождению человека от власти социальных и родовых связей, формируя тем самым социокультурные устои концепта «естественного состояния человека». Свое концептуальное оформление упомянутые идеи получили в политической философии Т. Гоббса, который заложил основы современной политической философии, рассмотрев человека как базовую политическую инстанцию и субъекта политики. Эта идея имела крайне важное значение для формирования либерализма, ключевые принципы которого были заложены в философии Дж. Локка. Именно он лишил человека статуса «*lupus*» и признал ее естественные права высшей ценностью.

Ключевые слова: либерализм, теория, идеология, свобода, равенство, государство, общественный договор, естественное состояние.

Svyshcho Yu. Liberalism sources as political worldview. The article highlights theoretical and socio-cultural foundations of liberal theory in the light of historical and philosophical retrospective review of political philosophy of modernity. Against this background, the emergence of liberal ideas was due to rethinking of human's place and role in the world in Protestant theology, which took place in unity and under the influence of secularization. These processes helped to release a person from the power of social and tribal relations, thus forming socio-cultural foundations of the concept of «natural state of human». The mentioned ideas have received the conceptual registration in political philosophy of T. Hobbes, who was the founder of modern political philosophy. He considered a person as the basic political instance and the subject of policy. This idea was basic in the formation of liberalism. It's key principles were laid in the philosophy of J. Locke, who denied human status «*lupus*» and admitted human's natural rights as the highest value.

Keywords: liberalism, theory, ideology, freedom, equality, state, social contract, natural state.

Постановка проблеми. Докорінна трансформація соціокультурного та політичного буття українського суспільства у поєднанні з прагненням інтегруватися у європейський економічний і цивілізаційний простір, актуалізує вивчення соціокультурних, світоглядних, політичних, економічних стандартів останнього. Їх становлення сьогодні пов'язують із розвитком лібералізму, який, без сумніву, можна

вважати тієї ключовою ідеологією, ціннісні засади якоїсприяли високому економічному розвитку та формували підвалини для реалізації правової та економічної рівності усіх громадян суспільства.

Непересічна роль ліберальних цінностей у формуванні своєрідності європейського соціокультурного простору та високого економічного розвитку, не зумовила великого резонансу в українському соціумі. Свобода слова, пріоритет права, релігійна терпимість, недоторканість особистого життя та приватної власності, вільний розвиток ринку та прозора діяльність уряду – все це, навіть у підсумку кривавих подій Революції Гідності, сприймається як соціальна утопія, яка ніколи не була і не може бути практично реалізованою. Така, дещо тенденційна оцінка ліберальних цінностей в українському інтелектуальному дискурсі, зумовлена не тільки бездержавним статусом українців у часи утвердження ключових європейських ідеологій, внаслідок чого провідного значення набули ідеології націоналістичного толку, а й вкрай неоднозначною оцінкою лібералізму російським політикумом та інтелектуальним дискурсом. Тут часто зустрічається думка, що лібералізм – це явище західної цивілізації, яке внутрішньо чуже російському соціокультурному простору, до складу якого, на їх думку, входить конфесійно споріднена Україна.

Аналіз досліджень і публікацій. Звичайно, не можна сказати, що ідеї лібералізму залишилися поза увагою широкого кола українських фахівців та політиків. Приміром, їх рецепції в українській інтелектуальній думці висвітлював М. Томенко [18], натомість прояви ліберально-демократичних цінностей у націоналізмі висвітлені В. Вілковим [1]. Окремі аспекти ліберальної теорії були розглянуті і працях В. Заблодського [7], О. Панкевич [14], А. Колодій [8], М. Прунак [15], Л. Слободянюк [16] та ін.

Важливу роль для знайомства широкого українського загалу з ідеями лібералізму, мала діяльність В. Лісового та О. Проценка, які впорядкували та систематизували праці провідних європейських лібералів (Дж. Локка, А. Сміта, Дж. Мілля, Г. Спенсера, Ф. Гаєка, Дж. Ройлза, М. Фрадмана та ін.) [9]. Незважаючи на вагомість вказаної роботи, все ж неабияку увагу привертає той факт, що у запропонованій ними «Антології» повністю відсутні праці українських лібералів, внаслідок чого ми немаємо підстав вважати, що вивчення парадигмальних принципів ліберальної теорії в Україні є задовільним. Зазвичай ці ідеї висвітлюються ситуативно, або в контексті іншої суспільно-політичної проблематики.

Зважаючи на актуальність теми та ситуативність наявного теоретичного матеріалу, **метою** нашої роботи є розкриття теоретичних та соціокультурних підвалин ліберальної теорії.

Основна частина. Як і кожне суспільне явище лібералізм як теорія та ідеологія сучасного західного світу важко зрозуміти поза його первинним етимологічним змістом. Адже, як відомо, сучасне «лібералізм» походить від латинського «liberalis» – вільний. Показово, що на відміну від значної частини політичних термінів, серед яких приміром, можна згадати слово «нація» (від латинського «natio» – рід, плем'я, спільнота кровного походження [17, с.7–69]), змістовне наповнення слова «liberalis» істотно не змінилося й його у процесі формування національних мов. Приміром, в сучасних англійській та французькій мові, зустрічаємо і «liberalism» (англ.) «libéralisme» (фр.) і змістово

споріднені з ними англійське «liberty» та французьке «liberté», щовідповідно означають «свобода». Звичайно, слово «ліберал», як справедливо зазначає Дж. Волдрон, має й інші смислові значення – «великодушний, з широким поглядом на світ, терпимий» [2, с. 69], між незмінно зберігаючи інтенцію на утвердження індивідуальної свободи.

Як не дивно, але запропоноване нами припущення суперечить зауваженням Р. Дворкіна, який неодноразово акцентує увагу на тому, що «нервом» ліберальної теорії є принцип рівності, а не принцип свободи. Ліберали, пише мислитель, «схильні більше підтримувати рівність і менше – свободу» [6, с. 833]. Вказане переконання вибудоване на осмисленні сучасної практичної політики, на рівні якої «свобода і рівність нерідко суперечать одна одній: іноді єдиний наявний спосіб забезпечення рівності вимагає певного обмеження свободи, а наслідки підтримки свободи часом виявляються згубними для рівності. В таких випадках добре врядування полягає в тому, щоб відшукати найкращий компроміс між цими суперечливими ідеалами, однак різні політики і громадяни по-різному йтимуть до цього компромісу» [6, с. 833].

Правомірність висновків Р. Дворкіна не викликає жодних сумнівів у випадках, коли мова йде про сучасний політикум. Між тим, у час коли зароджувалися світоглядні передумови провідних політичних парадигм сучасності, ситуація була докорінно іншою. Зокрема, цілком очевидно, що у премодерному соціокультурному бутті, немає навіть натяку на лібералізацію світогляду. В епоху Середньовіччя, як справедливо зауважував А. Гуревич, людина повністю поглинається «сільською громадою, ремісничим цехом, монастирською братією, сеньоріально-васальними зв'язками. У середньовічній картині світу індивід формується цілком в надрах колективу, згуртованої групи абоверстви, так що корінні риси його психіки і поведінки визначаються незмінно природою соціуму» [5]. Іншими словами, премодерн не розглядав людину як первинний продукт соціального життя, навпаки людина розглядалася через співпричетність Богу та соціальній групі, а тому в цей час не сформувалося теорій, в межах яких обґрунтовувалася б індивідуальна свобода чи рівність людей.

Окремі зрушення у відношенні до людини, яка, на наш погляд, сьогодні розглядається як суб'єкт та об'єкт політичної практики, відбулися в епоху Відродження завдяки розвиненим в цей час утопічним теоріям Т. Мора та Т. Кампанелли. Ці мислителі запропонували утопічні проекти, в межах яких людина звільняється (*тобто стає вільною, отримуючи свободу*) від притаманного середньовічному суспільству васального рабства, тим закладаючи теоретичні підвалини для концепту загальної рівності. Незважаючи на докорінні відмінності у тлумаченні змісту соціальної рівності у творчості згаданих мислителів, їх праці мали вагомий вплив на формування новоевропейської суспільно-політичної думки, водночас породжуючи неоднозначну оцінку сучасників. Зокрема, показовим в даному контексті, може стати твір Ж. Мольєра «Міщанин у дворянстві», де, у сатиричній формі, висвітлюється той стан, в якому опинилася людина епохи Відродження внаслідок руйнування традицій ієрархічного суспільства.

Соціальні утопії і навіть гуманістичні проекти епохи Відродження, безумовно, мали вагомий вплив на формування нового типу соціальних зв'язків. Між тим, вони більшою мірою були орієнтовані на критику наявних соціальних норм, ніж формування конструктивної програми майбутнього. Нова соціальна програма сформувалася в

модерну добу завдяки розриву з соціальним та економічним традиціоналізмом, який, поряд з іншим, підірвав непорушний авторитет релігійних традицій. Цьому великою мірою сприяла протестантська теологія, в межах якої церква починає розглядатися результат соціального договору. Ця інтенція прослідковується в роботі М. Лютера «Про рабство волі», в якій мислитель, апелюючи до старозавітної тематики, обґрунтовує наявність деякого договору між Богом і людьми. Людська природа – пише дослідник – «сліпа і не знає своїх власних сил, і, нарешті, по гордині своїй вона вважає, ніби вона все може і все знає. Цю гординю, це незнання Бог не може зцілити ніяким більш відповідним зіллям, крім даного Їм закону» [12]. Іntenція на утвердження закону, як стверджує Т. Чугунова, проглядається й у вираженому інтересі М. Лютера до Повторення Закону, де неодноразово стверджувалася думка про те, що тільки закон може врятувати людину. Ця ідея, є наскрізною й у вже загаданій нами роботі, «Про рабство волі». Тут неодноразово зустрічаємо притаманну Старому Завіту думку про договір, який укладений між Богом і людиною, у підсумку чого, Церква, якою править Дух Божий, є творінням людей. Зауважимо, що вказана інтенція була закладена ще у першохристиянстві і ґрунтувалася на словах Христа «Бо де двоє чи троє в Ім'я Моє зібрані, там Я серед них» (Від Матвія 18:20), зафіксованими у Євангеліє від Матвія. Показово, що на цій же основі зароджувалася і протестантська церква, громада якої водночас потребувала закону, оскільки після гріхопадіння людина потребувала влади меча на шляху до спасіння [13]. Далі, мислитель розвиває цілком ліберальну в основі своїй ідею – він вважає, що коли би світ складався тільки з праведних християн, то необхідності чи користі у світській владі не існувало б. В такому випадку, в людині перебував би Дух Святий, який вчив би любити кожного та противитися беззаконню.

Виправдання секуляризованої форми державної організації мало непересічне значення для формування докорінно нового типу суспільних відносин. Зокрема, у роботі «Про рабство волі» М. Лютер підкреслює, що людина, позбавлена соціального навантаження, «містить в собі деяке бажання, яке без благодаті не спроможне на добро, проте без благодаті воно не відразу бажає одного тільки зла, а є всього лише чистим і явним бажанням, яке за допомогою благодаті спрямовується вгору, до добра, а за допомогою гріха – вниз, до зла» [12]. Вказане зауваження, на наш погляд, є принциповим, оскільки тут чи не вперше в інтелектуальному дискурсі акцентується увага на тому, що закладений в людині потенціал, без соціального нашарування, немає ніякого якісного визначення. Фактично, вказане зауваження є теоретичним тлом для розвитку та концептуалізації вчення про «природний стан людини», який визначає своєрідність суспільного життя, місце людини в соціумі та соціальну роль держави.

Як не дивно, але саме ці, в окремих випадках, секуляризовані форми, протестантської теології лягли в основу формування модерних політичних ідеологій та, безпосередньо, лібералізму. Звичайно, фундаментальні теоретичні параметри та секуляризовану форму, новій політичній філософії першим задає Т. Гоббс у «Левіафані» [4]. В цій праці, мислитель розвиває базові параметри політичного світогляду наступних кількох століть, запозичуючи, можливо навіть із протестантської теології, вчення про людину, без соціального досвіду. Звичайно, сьогодні важко сказати, наскільки тісними були ідейні зв'язки з протестантизмом, а тому цілком можливо, що його погляди

формувався на тлі гносеологічного вчення про суб'єкт, що, звичайно, не змінює суті справи. На рівні соціуму, гносеологічний суб'єкт перетворюється на індивіда, а на рівні соціокультурного буття – це людина.

Зважаючи на те, що людина у модерному інтелектуальному дискурсі розглядається як творець соціального та політичного простору, мислитель акцентує увагу на її первинних, базових характеристиках. Зокрема, Т. Гоббс вважає, що природа «створила людей рівними у відношенні фізичних і розумових здібностей, бо хоча ми спостерігаємо іноді, що одна людина фізично сильніша або розумніша за іншу, однак якщо розглянути всіх разом, то виявиться, що різниця між ними не настільки велика, щоб одна людина, ґрунтуючись на ній, могла претендувати на якесь благо для себе, а інша не могла би претендувати на нього з таким же правом» [4]. Водночас, мислитель у дусі свого часу, акцентує увагу на тому, що рівність людей проявляється більше коли мова йде про розумові здібності, а не фізичну силу. Очевидно, що вказане зауваження підриває підвалини станового суспільства, в межах якого одні люди самовдоволено вважають себе розумнішими та мудрішими від інших. Між тим, саме самовдоволення власною мудрістю та власним статусом, на думку Т. Гоббса, найбільше сприяє утвердженню реальної рівності.

Рівність людей у природному стані, на думку Т. Гоббса породжує рівність сподівань, а з нею і взаємну недовіру. Так, якщо дві людини хочуть одну й ту ж річ, якою, проте, вони не можуть володіти удвох, вони стають ворогами. На шляху до досягнення їхньої мети... вони намагаються занапастити або підкорити один одного» [4]. Водночас, кожен з переможців залишається свідомим того, що отримана ними власність, з таким же успіхом може бути відібрана іншими людьми. Як наслідок, людина перебуває у перманентній небезпеці, а разом і стані війни. Причини останньої, на думку Т. Гоббса, закладені в самій природі людини, яка зважаючи на свої природні, і що важливо етично незабарвлені егоїстичні прагнення, жадає суперництва і слави, у боротьбі за які з'являється недовіра.

Зважаючи на рецепції протестантської теології у «Левіафані», маємо всі підстави стверджувати, що Т. Гоббс, акцентує увагу на притаманному модерному суспільству прагненні звільнитися від премодерних форм суспільної організації, внаслідок чого зосереджує свою увагу на вивченні окремої, позбавленої соціального навантаження людини-індивідуаліста, що переймається тільки власними егоїстичними цілями. В такому стані, об'єднання з іншими можливе тільки заради досягнення якоїсь короткострокової мети та особистого зиску. Водночас, саме такий стан рівності – розуму, фізичної сили або підступності, зазвичай і породжує «війну всіх проти всіх». В природному стані відсутня хоча б якась влада, яка могла направляти людську поведінку, – людина немає ні правильного, ні хибного, ні справедливого, ні несправедливого, – її власністю може бути лишень те, що вона сама здобула, і може утримувати. Іншими словами, природний стан людини цілком деструктивний – він руйнує будь-яку можливість для розвитку індустрії, навігації, будівництва, мистецтва, літератури тощо. Життя людини в природному стані, постає вкрай «самітним, вбогим, мерзенним, брутальним і коротким» [4].

Намагаючись відтворити раціональні засади самозбереження, Т. Гоббс приходять до висновку, що «природні закони (як справедливість, неупередженість, скромність, милосердя і (загалом) ставлення до іншого таке, як би ми хотіли, щоб чинили у відношенні до нас) самі по собі, без страху перед якоюсь силою, яка змушує її дотримуватися, суперечать природним пристрастям, що тягнуть нас до пристрасті, гордості, помсти... угоди без меча, – продовжує свою думку мислитель, – лише слова, які не в силах гарантувати людині безпеку» [4]. Іншими словами, саме неспроможність природних законів гарантувати людині захист, формує потребу в державі, яка хоча й накладає на людей істотні обмеження, все ж здатна гарантувати людині безпеку та мир, який досягається страхом покарання. Звичайно, кожна людина поза державою, «має найбільше свободи, але така свобода не дає користі, ... бо всі потерпають від того, що кожному прийде на гадку. Коли ж виникає держава, кожен громадянин зберігає за собою стільки свободи, скільки потрібно для спокійного і благодатного життя, відбираючи в інших її лише стільки, аби їх не боятися» [4].

Отже, не вдаючись у деталі політичної філософії Т. Гоббса, варто зацентрувати увагу на кількох, вкрай важливих, на наш погляд, моментах. По-перше, в основу своєї політичної теорії Т. Гоббс ставить вільну від станових та інших привілеїв людину. В межах такого підходу, люди розглядаються не тільки як вільні, а й рівні у своїх правах та можливостях, завдяки чому і укладають соціальний договір та формують державу, яка, у творчості Т. Гоббса, представлена як поглинаючий людину Левіафан, «або, вірніше (висловлюючись більш шанобливо), той смертний Бог, якому ми [люди – уточ. Ю.С.] під пануванням безсмертного Бога зобов'язані своїм миром і своїм захистом» [4].

Зауважимо, що роздуми Т. Гоббса про причини утворення держави мали надзвичайно важливе значення, оскільки вони із середини змінили традицію політичного мислення. Обґрунтована ним суспільна угода, стала основою для формування нового суспільного явища – народу, який утворився внаслідок суспільного договору рівних та вільних громадян. Водночас, вони породили безліч суперечок, оскільки у запропонованих ним ідеях, можна віднайти витoki практично усіх модерних ідеологій, а не тільки лібералізму. Зокрема, у випадках, коли основою цінністю політичної теорії або ідеології стає людина, а головною цінністю свобода та, як показано на прикладі філософії Т. Гоббса, нерозривно пов'язана з нею рівність можливостей, що досягається завдяки пріоритету права, ми, зазвичай маємо справу з ліберальною теорією. У випадку, коли в центрі уваги знаходиться народ, йдеться про національні ідеології, у випадку, коли основою політичного мислення та ключовою цінністю стає держава, отримуємо ідеології тоталітарного зразка.

Дистанціюючись від висвітлення витоків провідних модерних політичних теорій та ідеологій, зауважимо, що прояви ліберальної теорії, рецепції якої зустрічаємо і у М. Лютера, і у Т. Гоббса, отримали своє концептуальне оформлення у філософській спадщині Дж. Локка. На відміну від своїх попередників, мислитель вважає, що в природному стані людина позбавлена егоїстичного «воління», оскільки спочатку вона не має досвіду. Людина сама по собі, проявляється тільки як «*Tabularasa*». Саме тому, мислитель надає вкрай важливого значення вихованню. Зокрема, у відомій праці «Думки про виховання» Дж. Локк стверджує, що «дитячу душу так само легко направити по тій

чи іншій колії, як і річкову воду ...» [11]. Іншими словами, Дж. Локк спростовує обґрунтовану Т. Гоббсом думку про природний егоїзм людини. Чи виросте людина гоббсівським «lupus», на думку філософа, залежить тільки від того, що вона отримає в процесі виховання. Адже, тільки той, хто не має влади «влади над своїми нахилами, хто не в змозі встояти проти імпульсу задоволення або страждання даної хвилини і слідувати голосу розуму, який зазначає, як потрібно вчинити, той не володіє істинними принципами чесноти і діяльності й ризикує опинитися ні на що не зданою людиною. Ця витримка, яка є протилежністю природної стихійності, повинна набуватися своєчасно; звичка до неї, як справжня основа майбутньої життєздатності та щастя, повинна впроваджуватися в душу якомога раніше, вже з перших проблисків свідомості і розуміння у дітей, і той, хто стежить за їх вихованням, повинен її зміцнювати в них з усією ретельністю і всіма можливими засобами» [11].

Підкреслюючи пріоритет виховання в процесі формування соціальної особистості, мислитель водночас не спростовує значення вітальних потреб, чи обґрунтованого попередниками природного стану. Між тим, на цьому рівні, за твердженням Дж. Локка, людина керується не тільки власним егоїзмом, природними портебами, а природним законом, що обов'язковий для всіх; і розум, який є цим законом, вчить всіх людей, що оскільки всі люди рівні і незалежні, остільки ніхто не повинен завдавати шкоди життю, здоров'ю, свободі або власності іншої людини» [11]. Іншими словами, на відміну від Т. Гоббса, Дж. Локк вбачає у первісній абсолютній свободі людей не джерело боротьби, а вираз їх природної рівності і готовності слідувати розумним природним, природним законам. Ця природна готовність людей приводить їх до усвідомлення того, що в інтересах загального блага необхідно, зберігши свободу, частину функції віддати уряду, що покликаний забезпечити подальший розвиток суспільства. Так досягається суспільний договір між людьми, так виникає держава. Натомість війна виникає тільки у тому випадку, коли хтось «намагається повністю підпорядкувати іншу людину своїй владі...», що сприймається як загроза життю. Людина, яку намагається підкорити, на думку Дж. Локка, остерігається того, що з нею будуть поводитися у відповідності з власними примхами, що суперечить природному праву. Саме тому, узагальнює мислитель, прагнення до свободи, розглядається як обмеження зовнішнього примусу, і єдиною запорукою збереження [10].

Як бачимо, на відміну від Т. Гоббса, Дж. Локк не вважає, що створена в результаті суспільного договору людина, розчиняється і підпорядковується державі, що перетворюється на міфічне чудовисько. Навпаки, він вважає, що основною метою держави є захист природних прав людей, прав на життя, свободу і власність. Люди, на думку Дж. Локка, віддають державі лише частину своєї природної свободи заради захисту їхнього природного права на власність, життя, свободу. «Влада суспільства або створеного людьми законодавчого органу, – підкреслює Дж. Локк, – ніколи не може сягати далі, ніж це необхідно для загального блага; ця влада зобов'язана охороняти власність кожного, не допускаючи тих трьох незручностей..., які робили природний стан настільки небезпечним і ненадійним. І хто б не володів законодавчою або верховною владою в будь-якій державі, він зобов'язаний правити відповідно до встановлених постійним законам, проголошеним народом і відомим народу, а не шляхом

імпровізованих указів; правити за допомогою неупереджених і справедливих суддів, які повинні вирішувати суперечки за допомогою цих законів, і застосовувати силу співтовариства в країні тільки при виконанні таких законів... І все це повинно здійснюватися ні для якої іншої мети, але тільки в інтересах миру, безпеки і громадського блага народу» [10].

Загалом, Дж. Локк, на відміну від Т. Гоббса, ставить у центр своєї політичної філософії, не державу, а людину. Держава, на думку мислителя, – це тільки засіб, за допомогою якого досягається мир і благополуччя кожної конкретної людини. Показово, що саме ця ідея лягла в основу усіх західноєвропейських ліберальних теорій та ідеологій. Для них, як красномовно і цілком однозначно показав Ф. Гаєк, головними цінностями стають мир, свобода, справедливість [3, с. 34]. Між тим, не варто забувати, що раціональність і справедливість згаданих принципів, не завжди призводить до однозначного їх сприйняття у суспільстві. Це, частіше за все, зумовлено тим, що одним із базових цінностей лібералізму тривало зберігається принцип недоторканості приватної власності, що не завжди призводить, а зазвичай і взагалі не призводить до встановлення дійсної соціальної рівності. Приватна власність, яка виступає проявом нерівності, що і породжує різку критику ліберальних теорій. Незважаючи на це, сьогодні ліберальна теорія стала провідною парадигмою політичного дискурсу та набула надзвичайно різних форм та практичних виявів, незмінно зберігаючи обґрунтований Дж. Локком пріоритет людини над іншими суспільними формами та організаціями.

Висновки. Наявні у сучасному інтелектуальному дискурсі дискусії щодо основних принципів лібералізму залишаються безплідними, оскільки вибудовуються на тлі аналізу його конкретних політичних проявів. Внаслідок цього, ліберали вибудовують свої політичні програми залежно від конкретної історичної, політичної та економічної ситуації в державі, тим самим дещо трансформуючи ієрархію базових принципів лібералізму. Відтворення останніх робить можливим історико-філософська та соціокультурна ретроспективи політичної філософії модерну, у ході якої було виявлено, що зародження ліберальних ідей відбулося внаслідок переосмислення місця та ролі людини в світі у протестантській теології, що у поєднанні з процесом секуляризації, сформувало підвалини для емансипації людини з-під влади соціальних та родових зв'язків, заклавши тим самим підвалини формування концепту «природного стану людини» та суспільної угоди, з метою збереження миру, благополуччя та справедливості. Вказані ідеї отримали своє концептуальне оформлення у політичній філософії Т. Гоббса, який, розглядаючи людину як творця та базовий елемент соціального простору, не вважав тієї цінністю заради якої має працювати держава.

Концептуалізовані Т. Гоббсом ідеї – рівність, свобода та суспільна угода тощо, набули ліберального забарвлення у творчості Дж. Локка, який позбавив людину статусу «lupus» та поставивши її у центр власної соціальної теорії, визнав її природні права найвищою цінністю, тим самим ставши теоретиком ліберальної філософії. Остання, незважаючи на наявні у політичній філософії дискусії, головною цінністю вважає людину, а тому і прагне у залежності від конкретно-історичної, економічної, громадянської чи політичної ситуації, забезпечити її право на свободу та рівність (які, до

речі, в період виникнення ліберальної філософії, були практично синонімічними і тільки сьогодні набули чіткої змістової відмінності), або ж убезпечити її право на власність.

Література:

1. *Вилков В. Ю.* Западнаянациология XX столетия: концептуальныепортреты / В. Вилков. – К.: Видавець Вадим Карпенко, 2008. – 424 с.
2. *Волдрон Дж.* Теоретичні засади лібералізму / Дж. Волдрон // Лібералізм. Ліберальна традиція політичного мислення від Джона Локка до Джона Роулза [Текст] : антологія / упоряд. О. Проценко, В. Лісовий ; Наукове товариство ім. ВячеславаЛипинського. – 2-ге вид., перероб. – К. : Простір ; К. : Смолоскип, 2009. – С. 68–88.
3. *Гаск Ф.А.* Принципи ліберального соціального порядку / Ф.А. Гаск // Лібералізм. Ліберальна традиція політичного мислення від Джона Локка до Джона Роулза [Текст] : антологія / упоряд. О. Проценко, В. Лісовий ; Наукове товариство ім. Вячеслава Липинського. – 2-ге вид., перероб. – К. : Простір ; К. : Смолоскип, 2009. – С.20-35.
4. *Гоббс Т.* Левиафан, илиМатерия, форма и власть государства церковного и гражданского[Электронный ресурс] / Т. Гоббс. – Режим доступа: http://royallib.com/read/tomas_gobbs/leviafan_ili_materiya_forma_i_vlast_gosudarstva_tserkovnog_o_i_gragdanskogo.html#0
5. *Гуревич А.* Личность в контексте культуры [Электронный ресурс] / А. Гуревич // Развитиеличности. – Режим доступа: <http://rl-online.ru/articles/1-03/69.html>
6. *Дворкін Р.* Ліберальна концепція рівності / Р. Дворкін // Лібералізм. Ліберальна традиція політичного мислення від Джона Локка до Джона Роулза [Текст] : антологія / упоряд. О. Проценко, В. Лісовий ; Наукове товариство ім. ВячеславаЛипинського. – 2-ге вид., перероб. – К. : Простір ; К. : Смолоскип, 2009. – С.825–848.
7. *Заблоцький В. П.* Лібералізм: Ідея, ідеал, ідеологія / В. Заблоцький . – Донецьк : Янтра, 2001 . – 367 с.
8. *Колодій А.* Демократичний націоналізм і лібералізм про права нації і права особи / А.Колодій // Українські варіанти. – 1997. – № 2. – С. 46-61.
9. Лібералізм. Ліберальна традиція політичного мислення від Джона Локка до Джона Роулза [Текст] : антологія / упоряд. О. Проценко, В. Лісовий ; Наукове товариство ім. ВячеславаЛипинського. – 2-ге вид., перероб. – К. : Простір ; К. : Смолоскип, 2009. – XXXII, 1123 с.
10. *Локк Дж.* Два трактата о правлении [Электронный ресурс] / Джон Локк. – Режим доступа: <http://grachev62.narod.ru/lock/content.html>
11. *Локк Дж.* Мысли о воспитании [Электронный ресурс] / Джон Локк. – Режим доступа: http://jorigami.ru/PP_corner/Classics/Locke/Locke_John_Thought_concerning_education.htm
12. *Лютер М.* О рабстве воли [Электронный ресурс] / М. Лютер. – Режим доступа: <http://www.reformed.org.ua/2/204/5/Luther>
13. *Лютер М.* О светскойвласти [Электронный ресурс] / М. Лютер. – Режим доступа: <http://www.reformed.org.ua/2/347/Luther>
14. *Панкевич О. З.* Лібералізм і комунітаризм: до питання про дві парадигми сучасної політико-правової філософії [Електронний ресурс] / О. З. Панкевич // Право і громадянське суспільство. – 2013. – № 3. – Режим доступу: <http://lcslaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/3-4-2013/item/130-liberalizmi-komunitaryzm-do-pytannia-pro-dvi-paradyhmy-suchasnoipolityko-pravovoi-filosofii-pankevych-o-z>. – Назва з екрана.
15. *Прунак М.* Виклик лібералізму: критика, але не заперечення / М. Прунак // Соціогуманітарні проблеми людини. – 2005. – № 1. – С. 60-67.

16. Слободянюк Л.М. Образ людини в лібералізмі та комунітаризмі // Актуальні філософські та культурологічні проблеми сучасності. Збірник наукових праць / Відп. ред.: М. М. Бровко, О. Г. Шутов. – К.: Віпол, 2005. – Вип. 15. – С. 110-115.
17. Сторожук С. Нація: історія і теорія проблеми (історико-філософський вимір): [монографія] / С. Сторожук. – Київ : ВАДЕКС, 2013. – 318 с.
18. Томенко М. Ліберальна ідея в Україні [Електронний ресурс] / М. Томентко // Українська державність у ХХ ст. (Історико-політологічний аналіз). – К.: Політична думка, 1996. – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/ukrxx/r04.htm>

УДК 323.1(477):130.123 18/19

Остапчук Г.О.

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

ТЕОРЕТИКО-ФІЛОСОФСЬКЕ ОСМИСЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ У СУСПІЛЬНО-ДУХОВНОМУ ЖИТТІ УКРАЇНИ II ПОЛ. XIX – ПОЧ. XX СТОЛІТТЯ.

В статті піднімається проблема теоретичного та суспільно-політичного характеру – національної ідеї. В поєднанні національного й соціального чинників ідея розглядається як філософська категорія, що формувалася і функціонувала в добу національного відродження. Окреслюється коло концепцій, проблем, тем і питань, що стосуються названої духовно-практичної сфери, засобами сучасного теоретико-методологічного аналізу. Визначається теоретичний рівень осмислення національної ідеї у вітчизняній філософській думці II пол. XIX – початку XX століття: в етнографічному контексті М. Костомарова, україноцентричному світогляді П. Куліша, антропоцентричному національному міфі Т. Шевченка, етико-антропологічному поступі І. Франка, історіософському обґрунтуванні М. Грушевського, показано її значні інтелектуально-мобілізуючі ресурси.

Ключові слова: *національна ідея, українська національна ідея, етнічна спільнота, нація, етнос, національні інтереси, національна самосвідомість, національні цінності, самобутність нації, національна ідентичність, національний ідеал, національна єдність.*

Остапчук Г. А. Теоретико-философское осмысление украинской национальной идеи в общественно-духовной жизни Украины II пол. XIX – нач. XX века. В статье поднимается проблема теоретического и общественно-политического характера - национальной идеи. В сочетании национального и социального факторов идея рассматривается как философская категория, которая формировалась и функционировала в период национального возрождения. Анализируется круг концепций, проблем, тем и вопросов, касающихся названной духовно-практической сферы, средствами современного теоретико-методологического анализа. Определяется теоретический уровень осмысления национальной идеи в отечественной философской мысли II пол. XIX - начала XX века: в этнографическом контексте Н. Костомарова,